

POSTMODERN DENKEN ONTWIKKELDE ZICH AL VÓÓR DE RENAISSANCE

Pye's 'historische grabbelton' over de rol van de Noordzee overtuigt niet

De Britse historicus en journalist Michael Pye vertelt in *Aan de rand van de wereld* aan de hand van talrijke aansprekende anekdotes hoe volkeren rond de Noordzee de eerste stappen zetten richting ons huidige monetaire systeem, een onpartijdige justitie, de moderne wetenschap en vrijzinniger ideeën over liefde en huwelijk. Volgens Pye is het de Noordzee en de contacten via het water die ons hebben gemaakt tot wie we nu zijn.

Hans Pols is oud-redacteur van Kleio.

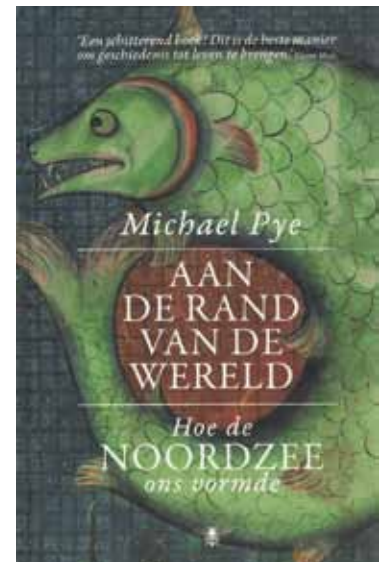
In 1620 schreef Francis Bacon: 'In onze tijd worden grote delen van de Nieuwe Wereld en de verste uithoeken van de Oude Wereld alom bekend, en is onze kennis onmetelijk toegenomen.' Voor de Engelse filosoof was het duidelijk dat de mensheid – hij zal de westerse mens bedoeld hebben – bezig was zijn beeld van de wereld te veranderen. In plaats van dingen van her en der te verzamelen en te verhandelen, gingen de Europeanen er vanaf de zestiende eeuw opuit om de wereld te onderzoeken en met wapens, werktuigen en wetenschap te onderwerpen. En daarvoor werden eerst Antwerpen en later Amsterdam het centrum van de aarde.

EIGEN REDENERINGEN

Volgens Pye kon deze verandering alleen tot stand komen door een andere manier van denken. Die nieuwe wijze noemt hij 'modern'. Maar voor de westerse mens daartoe in staat was, moest er heel wat gebeuren. Die

complexe geschiedenis begon volgens hem al in de vroege middeleeuwen. En niet in het centrum van de dan bekende wereld – rond de Middellandse Zee – maar juist aan de rand ervan, langs de kusten van de Noordzee.

Allereerst waren er de Friese handelaren die met hun schepen de zompige gronden van hun geboortegebieden achter zich lieten. Ze introduceerden niet alleen hun geld in streken die daar nog geen kennis mee hadden gemaakt, maar lieten de bewoners ter plekke ook op een andere, abstractere, manier nadenken over de waarde van dingen. Ook de Vikingen vergrootten hun economische omgeving tot voorbij de grenzen van Rusland, Byzantium en Groenland. De monniken in deze periode, hoezeer ze ook te lijden hadden van de invallen van de mannen uit het noorden, begonnen de wereld om hen heen te beschrijven, anders dan tot dan gebeurd was. Niet langer waren

de antieke teksten het uitgangspunt, er kwamen ook – weliswaar heel voorzichtig nog – eigen observaties en redeneringen bij. En al deze nieuwe inzichten werden uitgewisseld met andere religieuze leefgemeenschappen, waardoor het geschreven woord een steeds grotere waarde kreeg.

MODERN DENKEN

Pye beschrijft verder hoe de opkomst van de steden en de Hanze de nieuwe onafhankelijke geest versterkte en de samenleving reglementeerde met wetgeving. De pest, de grote plaag die de mensheid in de veertiende eeuw teisterde, was de oorzaak van de verdergaande wetgeving. Het gebrek aan arbeidskrachten vroeg er eenvoudig om. En dan was er ook nog de door de vorsten van de late middeleeuwen nagestreefde centralisatie met, zoals bij de Bourgondiërs, al haar imponeergedrag. Al deze elementen waren de ingrediënten van het, laten we het zo maar noemen, nieuw gevormde

moderne denken met kritische observaties, abstracties, eenduidige wetgeving, het geschreven woord. Kortom, het door Bacon geconstateerde nieuwe wereldbeeld is volgens Pye gevormd in de middeleeuwen en niet, zoals de traditionele geschiedschrijving het ons lang heeft voorgesteld, ná de middeleeuwen. En dat moderne denken kon zich al voor de renaissance juist rond de Noordzee ontwikkelen, omdat daar de uitwisseling van ideeën plaatsvond. Zo waren er vele activiteiten als kerstening, handel, plundering en strijd, die over zee plaatsvonden.

ONVOLDOENDE BEWIJS

Nu is tegen Pye's zienswijze, namelijk dat zich in Noordwest-Europa al voor de renaissance een, om het zo te zeggen, postmoderne zienswijze op het gebied van rechtspraak, handel, wetenschap, bestuur en de verhouding tussen de seksen ontwikkelde waaruit het moderne mensbeeld kon voortkomen, niet zo veel in te brengen. Maar tegen de manier waarop Pye in *Aan de rand van de wereld* die stelling wil onderbouwen wel.

'PYE'S HOOFDGEDACHTE IS INTERESSANT, MAAR ZET ONZE KIJK OP DE MIDDELEEUEWEN NIET OP Z'N KOP'

Zo kan hij de beïnvloeding die langs de kusten van de Noordzee zondermeer heeft plaatsgevonden, in zijn boek onvoldoende bewijzen, want een groot deel van de zaken die hij beschrijft spelen zich af op andere plaatsen in Europa. En zo nonchalant als hij omspringt met geografische onderbouwing, zo gemakkelijk is hij ook met de chronologie. Hij springt, als het hem uitkomt, in

De triomf van de dood, schilderij van Pieter Breughel de Oude, ca. 1562. Prado, Madrid.

één alinea van de zevende naar de zeventiende eeuw. Kortom, Pye maakt rare sprongen door ruimte en tijd. En dat maakt zijn geloofwaardigheid niet groter. Bovendien is hij nogal selectief in zijn bronvermelding. Zo hangt hij soms een heel verhaal op zonder een bron te noemen. Daarnaast houdt hij er zo nu en dan vreemde redeneringen op na. Pye verklaart bijvoorbeeld de grote zelfstandigheid van getrouwde vrouwen in West-Europa aan de hand van het gegeven dat Joodse handelaren in de middeleeuwen lang van huis waren en – anders dan in Zuid-Europa – meisjes zodoende hun eigen huwelijkspartner konden kiezen. Maar hoeveel Joodse handelaren waren er nu eigenlijk in de middeleeuwen in West-Europa? En jonge vrouwen konden toch hun huwelijkspartner kiezen omdat ze, als gevolg van het bestaan van het kerngezin in deze streken van Europa, zo'n relatief grote zelfstandigheid hadden? Pye draait hier oorzaak en gevolg om. Verder beweert hij dat het inzetten van molens in de Lage Landen voor het eerst werd toegepast omdat veen als brandstof uitgeput raakte. Maar niet het gebrek aan turf – de winning ervan ging tot aan het begin van de twintigste eeuw door! – maakte

het gebruik van molens noodzakelijk, maar de inklinking van het veen. En zo zitten er nog meer rare beweringen in dit boek. Pye's hoofdgedachte is interessant, maar zet onze kijk op de middeleeuwen niet op z'n kop. De door het boek gestrooide anekdotes zijn aardig om te lezen, maar missen vaak overtuigingskracht, en het verband tussen het één en het ander is vaak zoek. Zo blijkt *Aan de rand van de wereld* toch vooral een historische grabbelton te zijn. Maar daaraan is, getuige de vele lovende recensies elders, kennelijk een grote behoefte. ■

Kaart van de Britse eilanden en de Noordzee uit 1490, gebaseerd op een kaart van Ptolemaeus uit de tweede eeuw na Christus.

AAN DE RAND VAN DE WERELD.

HOE DE NOORDZEE ONS VORMDE. Michael Pye (Amsterdam, De Bezige Bij 2014), 431 blz., € 29,99